

STADSHOLMEN

PEGASUS 4

Österlånggatan 10

GAMLA STAN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

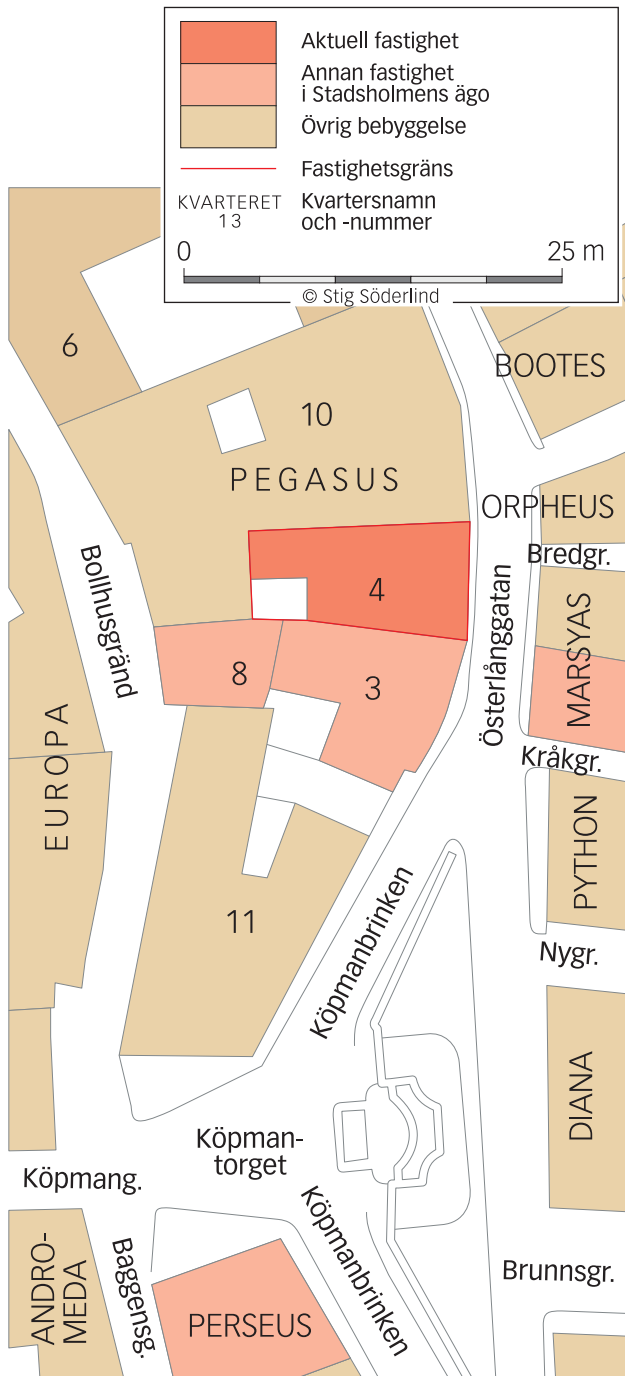
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

PORTEN MED OMFATTNING AV SANDSTEN OCH HELFRANSK PARDÖRR. OVANFÖR PORTEN SITTER EN SANDSTENSKARTUSCH. SSM:S ARKIV. PORTALINVENTERINGEN. PJ 1552.

Fastigheten innehåller murverk från två medeltida hus. I fasaden mot Österlånggatan finns en kartusch med året 1632 och de dåvarande ägarnas initialer, förmodligen assessorn i Svea hovrätt Bengt Olai Crusius och hustrun Karin Larsdotter.

Årtalet anger sannolikt att en större ombyggnad skett detta år och det är inte omöjligt att fasadernas ankarslutar och ett det konserverade, dekorerade bjälktaket tillkom vid detta tillfälle.

I huset föddes år 1659 Sophia Elisabeth Weber, gift Brenner. Hon var en av Sveriges första kvinnliga författare, framför allt känd för sin poesi. Hon var även engagerad i kvinnans rätt till utbildning. Hennes man, Elias Brenner, var konstnär och fornforskare. Familjen Brenner bodde i huset fram till 1694.

Den enkla, putsade fasaden samt takformen är karaktäristiskt för 1700-talet och härrör förmodligen

från en ombyggnad 1760-1761. I huset finns snickeri-inredningar, främst från 1800-talet, och flera kakelugnar av empiretyp.

Pegasus 4 är en del av Gamla stans unika och omistliga bebyggelse och är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under flera hundra år var Gamla stan Stockholms centrum. Medeltidens bebyggelse bestod av hus i

FASADEN MOT ÖSTERLÄNGGATAN ÄR SLÄTPUTSAD OCH HAR ANKARSLUTAR MED VOLUTER FRÅN 1600-TALET. FOTO: J. MALMBERG.

trä eller tegel, ofta med torvtak. Till husen fanns många gånger källare med väggar av natursten och tegelvalv eller bjälktak. Tegelhusens fasader var inte putsade och kunde ha dekor i form av blinderingar, formtegel eller mönstermurning. Den medeltida, oregelbundna stadsplanen är ännu i dag mycket väl bevarad och många hus har i hög utsträckning kvar medeltida murverk bakom senare tiders fasadutformningar och inredningar.

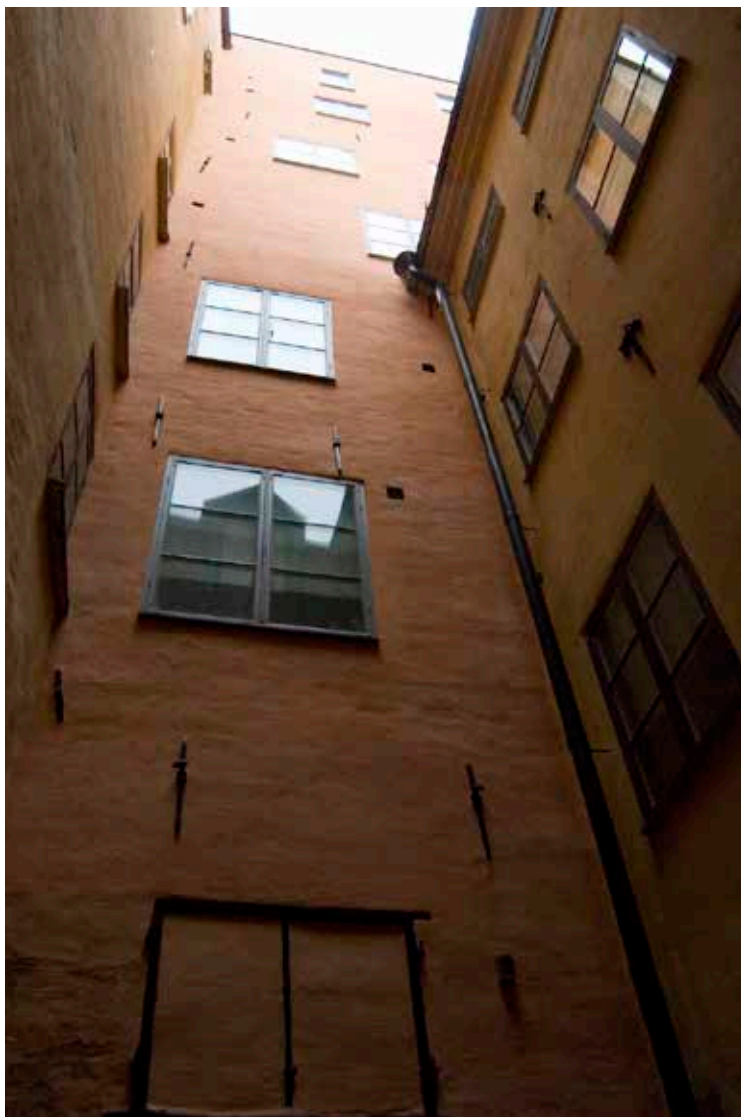
Det expansiva 1600-talet, när Sverige utvecklades till en stormakt, gav en annan prägel åt staden med flera nybyggen men också modernisering av de äldre husen. Byggnaderna fick stora vindar i flera våningar med höga, branta tak och ofta en dekorativ fasadutsmäckning i natursten. Samtidigt anpassades de nybyggda husen längs framför allt Nygatorna i väster till en reglerad stadsplan.

Under 1700-talets mitt och senare hälft byggdes husen ofta på med en våning. Vindarna var nu mindre och taken flackare. Fasaderna utfördes släta och putsade, och rummen inreddes med kakelugnar och snickerier som till stor del finns bevarade i dag.

Vid 1800-talets senare del och under tidigt 1900-tal fick många byggnader fasader med tidstypiska dekorer i stuck eller puts och bottenvåningarna gjordes ofta om till butiksfasader med stora skyltfönster.

Gamla stan hotas – och räddas

Under senare delen av 1800-talet försköts stadens centrum till Norrmalm. Gamla stan började att successivt förslummas och många diskussioner fördes om stadsdelens sanitära förhållanden. Det kom till och med förslag om att riva stora delar och bygga

FLYGELNS FASAD MOT DEN LILLA GÅRDEN SYNS TILL HÖGER I BILD. FOTO: J. MALMBERG.

helt nytt. När de nya stadsdelarna på malmarna växte fram omkring 1900 blev problemen i Gamla stan ännu mer uppenbara, men de enskilda fastighetsägarna var inte villiga att bekosta saneringarna. Samfundet S:t Erik – som bildades 1901 och arbetade för att väcka intresse för stadens kulturhistoriskt värdefulla miljöer – oroades för stadsdelens framtid och tog på 1930-talet initiativet till att bilda AB Stadsholmen. Det nya bolaget fick i uppdrag att förvärva, restaurera och modernisera bebyggelsen med hänsyn bland annat till kulturhistoriska värden. De första åtgärderna i stor skala genomfördes i kvarteret Cepheus och flera av de genomförda renoveringarna har varit goda exempel, inte minst de allra första insatserna som gjordes.

I dag är Gamla stan med sina många bevarade tidslager och hus med en lång och omväxlande bygg-

nadshistoria ett historiskt dokument av oersättligt värde.

HISTORIK

Tiden fram till omkring 1700

Fastigheten Pegasus 4 är i sina äldsta delar medeltida. I källare och bottenvåning har medeltida murverk från två olika huskroppar dokumenterats, samt en grändliknande passage längs södra tomtgränsen. I gathusets ursprungliga gårdsfasad, innanför det nuvarande trapphuset, har medeltida murverk dokumenterats till fyra våningars höjd.

Förmodligen hade en större ombyggnad genomförts 1632. Detta årtal samt initialerna BCG KLD finns på en sandstenskartusch ovanför porten vid gatan. Förmodligen ägdes fastigheten då av Bengt Olai Crusius, assessor i Svea hovrätt och hustrun Karin

Larsdotter. Båda två dog 1633. Efter att ha passerat flera ägare kom fastigheten i pumpmakaren Johan von Massbergs ägo 1651. Efter hans död peståret 1657 gifte sig änkan Christina Spoor med Niklas Weber. En av deras döttrar var Sophia Elisabet, född 1659 och med tiden gift Brenner. Hon är en av Sveriges tidigaste kvinnliga författare, känd framför allt för sin poesi. Hon opponerade sig mot samtidens kvinnoyn och engagerade sig i kvinnors rätt till utbildning. Maken Elias Brenner var konstnär och fornforskare. Paret och deras barn bodde i fastigheten till 1694.

Från 1760 och framåt i tiden

De nuvarande fastigheterna Pegasus 3 och 4 ägdes år 1760 av hökaren Magnus Rogstadius som då påbörjade en ombyggnad. Pegasus 4 fick förmodligen ett nytt tak samtidigt som vinden inreddes. I början av år 1761, förmodligen innan ombyggnaden hade slutförts, fanns i bottenvåningen en välvd portgång, två rum och en bod. Vissa av bostadsrummen hade

OVANFÖR PORTEN MOT ÖSTERLÅNGGATAN FINNS EN SANDSTENSKARTUSCH MED ÅRTALET 1632 OCH INITIALERNA BCG KLD. FÖRMODLIGEN SYFTAR INITIALERNA PÅ ÄGARPAKET BENGT OLAI CRUSIUS, ASSESSOR I SVEA HOVRÄTT OCH HUSTRUN KARIN LARSDOTTER. FOTO: J. MALMBERG.

GRANNEN I ÖSTER HAR EN PORTAL MOT GÅRDEN SOM TILLHÖR PEGASUS 4. FOTO: J. MALMBERG.

ÄLDRE SMIDD JÄRNDÖRR. FOTO: J. MALMBERG.

PARDÖRR FRÅN 1800-TALET. FOTO: J. MALMBERG.

STENPROFILERAD FÖNSTERSMYGPANEL FRÅN 1800-TALET.
FOTO: J. MALMBERG.

bjälktak, andra panelade och vävspända tak. Både stengolv och trägolv förekom, liksom kakelugnar och stensatta spisar. På tredje våningen fanns en altan på gårdssidan, med paneltak och stengolv. Senare samma år sålde Rogstadius den nuvarande Pegasus 4 till traktören Anders Brattström. Vid nästa beskrivning i brandförsäkringen i augusti 1761 hade ombyggnaden förmodligen avslutats. Två rum hade inretts på vinden och en kopparslagarverkstad fanns i bottenvåningen.

I en brandförsäkring från 1822 omnämns ”en trappbyggnad framför huset åt gårdssidan på tre pelare med starkringar”, möjligen samma konstruktion som 1761 kallades altan. Dagens trapplopp ligger i detta läge. På 1880-talet togs skyltfönster och butiksdörr upp i bottenvåningen. Staden förvärvade fastigheten 1931.

Byggnaden var förfallen när en upprustning projekterades 1970. En del av källaren under gården rasade på grund av stark vittring av murverket och

en grundförstärkning var nödvändig. I huset fanns kakelugnar från olika tidsperioder, flera av empire-typ. Dessa ansågs, med några undantag, inte möjliga att bevara. På våning 1 trappa mot gatan, dolt ovanför senare tiders undertak, påträffades ett dekormålat bjälktak som togs fram och konserverades. I övrigt renoverades byggnaden med för 1970-talets gängse material och moderna kök och badrum anordnades.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Huset är fyra våningar högt med inredd vind, takkupor och plåttäckt tak. Fasaden mot gatan är slätputsad i en ljus kulör med profilerad taklist och dekorativa ankarslutar av 1600-tals typ. I bottenvåningen finns port, butiksentré och skyltfönster. Gårdsfasaderna är slätputsade med ankarslutar av 1600-tals typ. Från den lilla gården leder en portal till grannfastigheten Pegasus 10. Fönstren är koplade och från 1900-talet.

Porten vid gatan har en rektangulär omfattning av sandsten. Ovanför porten finns en sandstenskartusch med året 1632 och initialerna BCG KLD. Porten är en helfransk pardörr från 1800-talets andra hälft.

Interiör

Portgången är långsmal och belägen i husets södra del. Golvet i trapphuset och trappans plansteg är av kalksten och väggarna är putsade och kalkade. Enstaka dörrar i trapphuset är av 1700-talstyp medan övervägande delen av dörrarna är från 1800-talet.

På våning 1 trappa finns ett rikt dekormålat bjälktak från 1600-talet första hälft. I övrigt bevaras i lägenheterna en del bröstpaneler, smygpaneler, kakelugnar och fyllningsdörrar från i huvudsak

STENPROFILERAD BRÖSTPANEL FRÅN 1800-TALET.
FOTO: J. MALMBERG.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåligen och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren "Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar". Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.